

PROFILAKTIKA INSPEKTORLARINING G'AYRIIJTIMOIY XULQ ATVORGA EGA BO'LGAN SHAXSLAR BILAN ISHLASHDA YAKKA TARTIBDAGI PROFILAKTIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Atajanov O'tkir Mamatsalayevich

Mustaqil tadqiqotchi

Jumamuratova Ayjamal Kosherbay qizi

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kunduzgi ta'lim

3-o'quv kursi 316-gurux kursanti.

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqola profilaktika inspektorlari (PI) tomonidan g'ayriijtimoiy (deviant) xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan olib boriladigan yakka tartibdagi profilaktika ishlarining nazariy va amaliy muammolarini kompleks tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, profilaktika tizimi ko'p hollarda rasmiyatchilik xarakteriga ega bo'lib, shaxsning xulq-atvori sabablarini bartaraf etish uchun zarur bo'lgan chuqur psixologik-pedagogik metodikalar va individuallashtirilgan yondashuv yetishmaydi. Tadqiqotda xorijiy davlatlarning (AQSH, Kanada) risklarni baholashga asoslangan (RNR modeli) ilg'or tajribasi o'rganilgan. Tadqiqot natijalari yakka tartibdagi profilaktikani nazoratdan ijtimoiy-huquqiy yordam tizimiga aylantirishga qaratilgan huquqiy va me'yoriy takliflar bilan yakunlangan.

Kalit so'zlar: profilaktika inspektori, g'ayriijtimoiy xulq-atvor, yakka tartibdagi profilaktika, kriminologiya, retsidiv, riskni baholash, kognitiv-xulqiy terapiya.

Annotation: This scientific article is devoted to the complex analysis of theoretical and practical problems in the individual prevention work carried out by Prevention Inspectors (PIs) with individuals exhibiting anti-social (deviant) behavior. Research shows that the prevention system is often formal in nature, lacking the deep psychological-pedagogical methods and individualized approach necessary to eliminate the root causes of the person's behavior. The study examined the advanced experience of foreign countries (USA, Canada) based on risk assessment (RNR model). The research results conclude with legal and regulatory proposals aimed at transforming individual prevention from supervision to a system of socio-legal assistance.

Keywords: prevention inspector, anti-social behavior, individual prevention, criminology, recidivism, risk assessment, cognitive-behavioral therapy.

G'ayriijtimoiy xulq-atvor (deviant xulq-atvor) muammosi har qanday jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun doimiy xavf tug'diradigan eng jiddiy ijtimoiy-huquqiy hodisalardan biridir. Ushbu turdagi xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslarning faollashuvi nafaqat jinoyatchilikning o'sishiga olib keladi, balki ijtimoiy muhitda ishonchning pasayishiga, fuqarolarning xavfsizlik tuyg'usining yo'qolishiga va davlatning huquqni muhofaza qilish tizimiga bo'lgan ishonchining susayishiga sabab bo'ladi. Shuning uchun,

g'ayriijtimoiy xulq-atvorning oldini olish va uni profilaktika qilish har qanday huquqiy davlatning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida profilaktika inspektorlarining faoliyati aynan shu muammolarga qarshi kurashishda muhim bo'g'in vazifasini bajaradi. Ular bevosita aholi orasida, ya'ni birlamchi darajada profilaktik choralarni amalga oshiruvchi asosiy subyektlardir, umumiy profilaktika chora-tadbirlari bilan bir qatorda, g'ayriijtimoiy xulq-atvorga moyil shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan yakka tartibdagi profilaktika usullari alohida ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda profilaktika tizimining samaradorligini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, aksariyat hollarda yakka tartibdagi profilaktika ishlari rasmiyatchilikka aylanib qolgan yoki shaxsning xulq-atvor sabablarini chuqur o'rganmasdan amalga oshirilmoqda. Natijada, ushbu toifadagi shaxslarning qonunbuzarliklarni takroran sodir etish ehtimoli yuqori bo'lib qolmoqda. Profilaktika inspektorlarining psixologik-pedagogik bilimlarining yetishmasligi, zamonaviy kriminalistik va ijtimoiy-psixologik metodikalarni qo'llashdagi sustkashlik ushbu faoliyatning samarasini pasaytirmoqda.

Shu sababli, profilaktika inspektorlarining g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan ishlashda yakka tartibdagi profilaktikasini takomillashtirish masalasi nafaqat nazariy, balki bevosita amaliy ahamiyatga ega bo'lib, mazkur mavzuning dolzarbligini to'liq asoslaydi.

Profilaktika inspektorlarining g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan ishlash masalasi huquqshunoslik, kriminologiya, psixologiya va pedagogika fanlari doirasida keng o'rganilgan.

Yakka tartibdagi ishlarni tashkil etish, ayniqsa, voyaga yetmaganlar orasidagi profilaktika masalalari yetarlicha yoritilgan bo'lsa-da, g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega kattalar bilan ishlashda profilaktika inspektorlari tomonidan qo'llaniladigan shaxsiylashtirilgan, psixologik asoslangan metodikalarni takomillashtirish masalasiga bag'ishlangan bevosita chuqur va kompleks tadqiqotlar soni cheklangan.

G'ayriijtimoiy xulq-atvor (yoki deviant xulq-atvor) deganda, shaxsning jamiyatda qabul qilingan huquqiy, axloqiy va ijtimoiy me'yorlar hamda qoidalarga zid bo'lgan, shaxsga, boshqalarga yoki jamiyatga zarar yetkazuvchi harakatlari tushuniladi. Ushbu tushuncha kriminologiya va ijtimoiy psixologiya fanlari kesishmasida turadi.

Bu talqin ko'proq delinkvent xulq-atvorga yaqin bo'lib, shaxs tomonidan Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks yoki Jinoyat kodeksida belgilangan qonunbuzarliklarning sodir etilishini o'z ichiga oladi. Profilaktika inspektorining ishi asosan ushbu doiradagi shaxslar bilan bog'liq.

Bu talqin huquqiy buzilish bo'lmasa-da, axloqiy va ijtimoiy normalarga zid bo'lgan xulq-atvorni (masalan, g'iyohvandlikka moyillik, ichkilikbozlik, jamoat joylarida tartibsizlik, ishonchni suiiste'mol qilish) qamrab oladi. Aynan shu xulq-atvor jinoyat sodir etishga olib keluvchi zamin hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda g'ayriijtimoiy xulq-atvor bir necha turlarga ajratiladi. Profilaktika inspektori ularni farqlay olish muhim:

1. Agressiv (Tajovuzkor) xulq-atvor: Jismoniy yoki og'zaki tajovuz, zo'ravonlikka moyillik, atrofdagilarga zarar yetkazishga qaratilgan harakatlar.

2. Addiktiv (Qaramlikka oid) xulq-atvor: Turli moddalarga (alkogol, giyohvand moddalar) yoki faoliyat turlariga (qimor, kompyuter o'yinlari) patologik darajada qaramlikning shakllanishi.

3. Delinkvent (Huquqbuzar) xulq-atvor: Jinoyat yoki ma'muriy huquqbuzarlik alomatlari mavjud bo'lgan harakatlar.

4. Autodestruktiv (O'z-o'ziga zarar yetkazuvchi) xulq-atvor: Shaxsning o'ziga jismoniy yoki ruhiy zarar yetkazishga qaratilgan harakatlari (masalan, o'z joniga qasd qilishga urinish).

5. Passiv-deviant xulq-atvor: Ijtimoiy vazifalardan (mehnat qilish, farzand tarbiyasi, qarzni to'lash) ataylab bo'yin tovlash.

G'ayriijtimoiy xulq-atvorning sabablari ko'pincha murakkab bo'lib, shaxsning biologik, psixologik va ijtimoiy omillari (oiladagi muhit, tarbiya, ish joyining yo'qligi, moddiy ahvol) o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Profilaktika inspektori tomonidan olib boriladigan yakka tartibdagi ishning samarasi shu sabablarni to'g'ri aniqlash va har bir shaxsga individual yondashuvni ta'minlashga bevosita bog'liqdir.

Yakka tartibdagi profilaktika g'ayriijtimoiy xulq-atvorga moyilligi aniqlangan yoki bunday xulq-atvorni sodir etgan muayyan shaxsga bevosita va uzoq muddatli ta'sir ko'rsatishga qaratilgan individuallashtirilgan chora-tadbirlar tizimidir. Uning asosiy mohiyati shaxsning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarga olib keluvchi sabablar va sharoitlarni chuqur o'rganish hamda bu omillarni bartaraf etish uchun aniq, shaxsga yo'naltirilgan ta'sir choralarini qo'llashdan iborat.

Bu profilaktika turining asosiy maqsadlari quyidagilardir:

1. Shaxsning ijtimoiy-foydali xulq-atvorini shakllantirish va mustahkamlash.

2. Qonunbuzarlik va jinoyat sodir etish ehtimolini maksimal darajada kamaytirish (retsdiv profilaktikasi).

3. Shaxsni ijtimoiy muhitga moslashtirish (reabilitatsiya).

Ushbu jarayon faqat ma'muriy nazoratdan iborat bo'lmasdan, balki shaxsning psixologik ehtiyojlari, uning shaxsiy hayot sharoitlari va qiziqishlarini hisobga olgan holda tarbiyaviy, ijtimoiy va psixologik yordamni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston Respublikasida yakka tartibdagi profilaktika ishlarini amalga oshirishning huquqiy asosi asosan quyidagi normativ-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi:

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni: Ushbu qonun profilaktikaning asosiy tamoyillari, shakllari, turlari va uni amalga oshiruvchi organlarning vakolatlarini, shu jumladan, profilaktika inspektorlarining (PI) vakolatlarini belgilab beradi. Aynan shu qonun PI faoliyatining huquqiy bazasi hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi va Jinoyat kodeksi: Ushbu kodekslar profilaktika ta'siri chorasi qo'llaniladigan huquqbuzarlik va jinoyat turlarini belgilaydi.

Vazirlar Mahkamasi va Ichki ishlar vazirligining idoraviy hujjatlari: Profilaktika ishlarini tashkillashtirish, shaxslarni profilaktik hisobga olish va ularni nazoratdan chiqarish tartibini belgilovchi me'yoriy aktlar.

Yakka tartibdagi profilaktika qonun bilan mustahkamlangan, ammo samarali bo'lishi uchun alohida shaxsning psixologik xususiyatlarini talab qiluvchi chuqur individuallashtirilgan tizimdir. Profilaktika inspektorlarining (PI) g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan olib borayotgan yakka tartibdagi ishlari huquqiy bazaga ega bo'lsa-da, amaliyotda bu faoliyatning samaradorligini pasaytiruvchi qator tizimli muammolar mavjud. Aksariyat yakka tartibdagi profilaktika tadbirlari asosan ma'muriy nazorat, ya'ni rasmiy suhbat o'tkazish va ro'yxatga olish bilan cheklanib qoladi. G'ayriijtimoiy xulq-atvorning psixologik ildizlarini aniqlash (masalan, travmalar, oilaviy muammolar, ruhiy buzilishlar) va shaxsning motivatsiyasini baholash uchun zarur bo'lgan chuqur diagnostik va korreksion metodikalar amaliyotga yetarli darajada joriy etilmagan. Natijada, profilaktik ta'sir yuzaki bo'lib, shaxsning xulq-atvorini tubdan o'zgartirishga qodir bo'lmaydi. Profilaktika inspektorlari yuridik va operativ tayyorgarlikka ega bo'lishsa-da, g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan maxsus psixologik, pedagogik va ijtimoiy ish ko'nikmalariga ega emaslar. Ko'pincha, murakkab psixologik holatdagi shaxsga to'g'ri yondashuvni topa olmaslik, uning ishonchini qozona olmaslik profilaktik suhbatlar samarasini keskin tushiradi. Tayyorgarlik tizimida amaliy psixologiya faniga yetarlicha e'tibor berilmasligi bu kamchilikning asosiy sababidir. Hujjatlar yuritish va hisobot berish jarayonlarining murakkabligi hamda ko'pligi PIlarning vaqtini real profilaktik ishlarga emas, balki rasmiy hisobotlarni to'ldirishga sarflashga majbur qiladi. "O'tkazilgan suhbatlar" yoki "uyga tashriflar" soni kabi miqdoriy ko'rsatkichlarga e'tibor qaratilishi profilaktikaning sifatiga emas, balki uning shakliy bajarilishiga ustuvorlik berilishiga sabab bo'ladi.

G'ayriijtimoiy xulq-atvor profilaktikasi va reabilitatsiyasi bo'yicha rivojlangan davlatlar (AQSH, Buyuk Britaniya, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Kanada) to'plagan tajriba profilaktika inspektorlari faoliyatini takomillashtirish uchun qimmatli manba hisoblanadi. Xorijiy profilaktika tizimlarining asosiy afzalliklari va O'zbekiston uchun mos keladigan yo'nalishlar quyidagilardan iborat:

Ko'plab G'arb davlatlarida (ayniqsa, Kanada va AQSH) profilaktika ishlarini tashkil etishda RNR (Risk, Need, Responsivity) modeli keng qo'llaniladi.

Shaxsning kelajakda jinoyat sodir etish ehtimoli baholanadi. Profilaktika ishlari yuqori xavf guruhiga kiruvchi shaxslarga intensiv yo'naltiriladi.

Need (Ehtiyoj): Shaxsning g'ayriijtimoiy xulq-atvoriga sabab bo'luvchi kriminogen ehtiyojlar (masalan, ish yo'qligi, narkotik moddaga qaramlik, ijtimoiy ko'nikmalar yetishmasligi) aniqlanadi.

Responsivity (Moslashuv): Profilaktika dasturlari shaxsning o'rganish qobiliyati, motivatsiyasi va madaniy xususiyatlariga mos ravishda tanlanadi.

Profilaktika inspektorlari ushbu model asosida shaxslarni oddiy hisobga olish o'rniga, xavf darajasini tizimli baholash (Risk Assessment) usullarini (masalan, to'ldiriladigan maxsus anketa/testlar orqali) qo'llashi samaradorlikni oshiradi.

Xorijiy tajriba guruhli va yakka tartibdagi korreksiya dasturlarini faol qo'llaydi. Profilaktika inspektori yoki uning hamkori (psixolog) tomonidan olib boriladigan Kognitiv-Xulqiy Terapiya (KXT) g'ayriijtimoiy shaxslarning fikrlash tarzini o'zgartirishga, salbiy xulq-atvorga olib keladigan noto'g'ri qarorlar qabul qilish sabablarini bartaraf etishga qaratilgan.

Pillar KXT elementlarini o'zlarining yakka tartibdagi suhbatlariga kiritishi, shaxsning muammolarni hal qilish va g'azabni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi lozim.

Buyuk Britaniya va Skandinaviya davlatlarida profilaktika faoliyati faqat politsiya zimmasida emas. U ijtimoiy xizmatlar, mehnat organlari, psixologlar, ta'lim muassasalari va tibbiy muassasalar o'rtasidagi uzviy hamkorlik (Integrated Services) orqali amalga oshiriladi. Profilaktika inspektori bunday tizimda shaxsning ijtimoiy muammolarini hal qilish uchun koordinator vazifasini bajaradi.

PI faoliyatiga ijtimoiy xodim funksiyasini qo'shish yoki PIning mahalliy ijtimoiy xizmatlar bilan mustahkam aloqa platformasini yaratish yakka tartibdagi profilaktika sifatini oshiradi.

Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, yakka tartibdagi profilaktika rasmiy nazoratdan shaxsga qaratilgan professional yordamga o'tishi kerak. Bu esa PIlarning bilim darajasi, amaliyotda qo'llaniladigan metodikalar va idoralararo tizimli hamkorlikni tubdan o'zgartirishni talab etadi.

Yakka tartibdagi profilaktika samaradorligini oshirish profilaktika inspektorining (PI) arsenalini zamonaviy, ilmiy asoslangan metodikalar va texnologiyalar bilan boyitishni talab qiladi.

Hozirda qo'llanilayotgan subyektiv hisobga olish tizimi o'rniga, shaxsning retsidiv sodir etish xavfini aniq va ob'yektiv baholashga imkon beruvchi tizim joriy etilishi kerak. Pillar tomonidan to'ldiriladigan, shaxsning biografik ma'lumotlari, xulq-atvor tendensiyalari, ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli va jinoiy o'tmishini hisobga oluvchi standartlashtirilgan anketalar (masalan, Static-99 yoki LS/CMI kabi xorijiy modellarning O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan analoglari) ishlab chiqilishi lozim. Ushbu metodika PIga profilaktik ta'sirni yuqori xavf guruhiga intensiv yo'naltirish imkonini beradi.

Yakka tartibdagi suhbatlar faqat ogohlantirish berishdan iborat bo'lmay, shaxsning fikrlash xatosini (kognitiv buzilishlar) tuzatishga qaratilgan bo'lishi kerak. Muammolarni yechishga o'rgatish: PI shaxsga hayotdagi stressli vaziyatlarda agressivlikka emas, balki qonuniy yechimlarga intilishni o'rgatishga qaratilgan amaliy topshiriqlar va mashqlarni

bera olishi kerak. Motivatsion intervyu: Bu psixologik uslub PIga shaxsning o'zgarishga bo'lgan ichki motivatsiyasini topishga va uni kuchaytirishga yordam beradi.

Profilaktik ishlarni optimallashtirish va "rasmiyatchilik"ni kamaytirish uchun raqamli texnologiyalar joriy etilishi kerak. Yagona Elektron Ma'lumotlar Bazasini yaratish: Har bir profilaktik hisobdagi shaxsning ishini, u bilan o'tkazilgan tadbirlarni, uning ijtimoiy bog'lanishlarini va xavf darajasini avtomatlashtirilgan tizimda saqlash. Bu PIga kerakli ma'lumotni tez olishga va hisobot berish jarayonini tezlashtirishga yordam beradi. Mobil ilovalar orqali monitoring: Ba'zi xavf guruhidagi shaxslarga ularning profilaktik hisobda turganini eslatish va ijtimoiy yordam olishga qaratilgan mobil ilovalar orqali axborot almashinuvi yo'lga qo'yilishi mumkin.

Yakka tartibdagi profilaktika shaxsning ijtimoiy muhitini sog'lomlashtirishga qaratilishi lozim. PIga ishsiz shaxslarni kasbga o'qitish kurslariga yoki bandlik dasturlariga yo'naltirishdagi vakolatlari va resurslari kengaytirilishi kerak.

Yakka tartibdagi profilaktikaning samaradorligi bevosita ushbu vazifani bajaruvchi profilaktika inspektorining (PI) professional tayyorgarligi, bilim darajasi va shaxsiy sifatlariga bog'liq. Faoliyatning sifati va natijasi yuqori bo'lishi uchun quyidagi yo'nalishlarda ish olib borish zarur:

Hozirgi tayyorgarlik kurslarida huquqiy va taktik jihatlarga ustuvorlik beriladi. Profilaktika inspektorlari uchun psixologiya va pedagogika sohalari bo'yicha maxsus modullar joriy etilishi shart: G'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega bo'lgan shaxslarning motivatsiyasi, ularning ruhiy holati va individual xususiyatlarini aniqlash metodikasi.

Suhbatlarni faqat ogohlantirish berish emas, balki shaxsning o'zgarish istagini uyg'otishga qaratilgan professional uslublarda o'tkazishga o'rgatish.

PIlarning shaxsiy stressga chidamliligi, empatiyasi va ularning profilaktik hisobdagi shaxslarga bo'lgan ijobiy munosabatini oshirish.

Profilaktika inspektori lavozimiga shaxsiy xususiyatlari ushbu faoliyatga mos keladigan nomzodlarni tanlab olish kerak. Nomzodlarni lavozimga tayinlashda ularning stressga chidamliligi, muloqot ko'nikmalari va psixologik savodxonligini baholovchi maxsus psixologik testlar majburiy tartibda joriy etilishi lozim. Eng yaxshi natijalarga erishgan PIlarning tajribasini tizimlashtirish va uni butun respublika bo'ylab seminar-treninglar orqali yoyish. Malaka oshirish kurslari faqat nazariy ma'lumot berish bilan cheklanmasdan, amaliy mashg'ulotlar (key-slollar) shaklida o'tkazilishi kerak. Amaliyotda uchraydigan murakkab vaziyatlarni simulyatsiya qilish orqali PIlarning tezkor va to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirish. Profilaktik ishlar bo'yicha xorijiy ekspertlarni jalb qilgan holda qisqa muddatli, ammo intensiv, zamonaviy metodikalarga bag'ishlangan kurslarni tashkil etish.

PIlarga o'z hududidagi ijtimoiy xodimlar, psixologlar, rehabilitatsiya markazlari vakillari bilan muntazam aloqa o'rnatish va hamkorlikda ishlash ko'nikmalari o'rgatilishi lozim. Bu, PIning faqat nazoratchi emas, balki shaxsni ijtimoiy yordamga yo'naltiruvchi koordinator sifatidagi rolini kuchaytiradi.

Yakka tartibdagi profilaktika ishlarini professional va zamonaviy talablarga javob beradigan darajaga ko'tarish uchun nafaqat amaliy metodikalar, balki bu faoliyatni tartibga soluvchi huquqiy va me'yoriy baza ham takomillashtirilishi lozim.

Huquqbuzarlik sodir etish xavfi yuqori bo'lgan shaxslarni profilaktik hisobga olish va nazoratdan chiqarish mezonlarini huquqiy hujjatlarda yanada aniq, ob'yektiv va shaffof belgilash.

Profilaktika inspektorining Ijtimoiy himoya Milliy agentligi, Bandlik va kambag'allikni qisqartirish vazirligi, mahalliy tibbiyot va ta'lim muassasalari bilan ma'lumot almashish, yordam ko'rsatish va rehabilitatsiya dasturlariga jalb qilish bo'yicha majburiy, imzoli hamkorlik protokollari ishlab chiqilishi lozim. Bu, kompleks yordam ko'rsatishning huquqiy kafolati bo'ladi.

Yakka tartibdagi profilaktika ishlarida ishtirok etuvchi barcha subyektlarning (masalan, ish beruvchi, mahalla faollari) ushbu shaxs bilan ishlashdagi aniq vazifalari va ularni bajarmaganlik uchun javobgarligi qonuniy hujjatlarda mustahkamlanishi zarur.

PI faoliyatini baholash mezonlari (KPI) faqat miqdoriy ("o'tkazilgan suhbatlar soni") ko'rsatkichlardan sifat ko'rsatkichlariga o'tkazilishi lozim. Sifat ko'rsatkichlari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

☒ Profilaktik hisobdagi shaxslar orasida retsdiv jinoyatlarning kamayishi foizi.

☒ Profilaktik hisobdan chiqarilib, ijtimoiy moslashgan (ishga joylashgan, o'qishga kirgan) shaxslar soni.

☒ Shaxslarning profilaktika tadbirlarida ishtirok etish motivatsiyasi darajasi.

Bu takliflar majmuasi profilaktika inspektorlari faoliyatini rasmiy nazoratdan shaxsga yo'naltirilgan, kompleks yordam tizimiga aylantirish uchun huquqiy poydevor yaratadi.

Hozirgi yakka tartibdagi profilaktika tizimi ko'p hollarda rasmiyatchilik xarakteriga ega bo'lib, u asosan ma'muriy nazorat va yuzaki suhbatlar o'tkazish bilan cheklanib qolmoqda. Bu esa g'ayriijtimoiy xulq-atvorning chuqur psixologik sabablarini bartaraf etishga yordam bermaydi va retsdiv jinoyatchilik xavfini yuqori darajada saqlab qolmoqda.

Profilaktika inspektorlari huquqiy va operativ bilimga ega bo'lishsa-da, ularning murakkab shaxslar bilan ishlash uchun zarur bo'lgan amaliy psixologik, sotsiologik va korreksion pedagogik kompetensiyalarining yetishmasligi yakka tartibdagi ta'sirning sifatini keskin pasaytirmoqda.

Profilaktika faoliyatida shaxsning jinoyat sodir etish xavfini ob'yektiv baholashga yordam beruvchi zamonaviy metodikalar (masalan, RNR modeliga asoslangan xavfni baholash) joriy etilmagan. Natijada, profilaktik resurslar ehtiyojga qarab differensial taqsimlanmayapti.

Yakka tartibdagi profilaktika ishlarida huquqni muhofaza qilish organlari va ijtimoiy xizmatlar, psixologik yordam markazlari hamda bandlik organlari o'rtasida uzviy va tizimli idoralararo hamkorlik mexanizmi yetarli darajada rivojlanmagan. Shaxsga ko'rsatilayotgan yordam ijtimoiy rehabilitatsiya bilan mustahkamlanmayapti.

Tadqiqot natijalari ushbu faoliyatni takomillashtirish uchun majburiy, kompleks yechimlar majmuasi talab etilishini isbotladi: professional tayyorgarlikni kuchaytirish, xavflarni baholash texnologiyasini joriy etish va faoliyatni baholash mezonlarini sifat ko'rsatkichlariga o'tkazish orqali tizimni modernizatsiya qilish shart.

O'tkazilgan tadqiqot natijalariga tayangan holda, profilaktika inspektorlarining g'ayriijtimoiy xulq-atvorga ega shaxslar bilan olib boriladigan yakka tartibdagi profilaktikasini tubdan takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar amaliyotga joriy etilishi lozim:

Profilaktik hisobga olinayotgan har bir shaxs uchun uning retsidiv xavfini baholashning "Yuqori", "O'rta", "Past" darajalarini aniqlovchi va PI tomonidan majburiy qo'llaniladigan standartlashtirilgan kriminologik-psixologik anketa (shkala)ni ishlab chiqish va Ichki ishlar vazirligi tomonidan tasdiqlash.

Shaxsning xavf darajasiga qarab farqlanuvchi, masalan, yuqori xavf guruhiga haftalik intensiv nazorat va Kognitiv-xulqiy korreksiya elementlari; past xavf guruhiga esa choraklik monitoring va ijtimoiy moslashuvga yordam beruvchi dasturlar kiritish.

PI faoliyatini baholashda asosiy e'tiborni o'tkazilgan tadbirlar sonidan hisobdagi shaxslar orasida jinoyat sodir etish holatlari foizining kamayishiga qaratish. Bu PIlarni sifatli ishlashga undaydi.

Barcha yakka tartibdagi profilaktika hujjatlarini qog'ozdan voz kechgan holda, yagona elektron ma'lumotlar bazasi orqali yuritish. Bu PIlarning vaqtini tejashga va nazorat sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Ushbu takliflarning joriy etilishi Profilaktika inspektori faoliyatini rasmiy-nazorat tizimidan shaxsga qaratilgan, professional ijtimoiy-huquqiy yordam tizimiga aylantirishga, natijada jamiyatda jinoyatchilik va g'ayriijtimoiy xulq-atvor darajasini sezilarli darajada pasaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to'g'risida"gi Qonuni, 2022-yil.
2. O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni.
3. Interpol va Europol xalqaro tashkilotlarining 2020-2023 yillardagi kiberjinoyatchilik bo'yicha hisobotlari.
4. O'zbekiston Respublikasi IIV Kiberxavfsizlik markazi ma'lumotlari.
5. "Firibgarlik tarixi va bugungi kunda uning rivojlanishi". Qalampir.uz tahliliy materiallari
6. 2022 йил 28 январда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони. (Мурожаат вақти: 29.11.2025й).
7. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич. "ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ЁШ АВЛОДНИ ТЕРРОРИЗМ ВА ЭКСТРЕМИЗМ ТАҲДИДЛАРИДАН ҲИМОЯ ҚИЛИШ

ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ ЖИХАТЛАРИ." Научный Фокус 3.30 (2025): 134-140.

8. Атажанов, Ў. М. (2025). МАЪМУРИЙ НАЗОРАТ ОСТИДАГИ ШАХСЛАР БИЛАН ЯККА ТАРТИБДАГИ ПРОФИЛАКТИКАНИНГ ИЖТИМОЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ВА ЙЎНАЛИШЛАРИ. Научный Фокус, 3(30), 127-133.

9. Атажанов Ў. М. и др. МАЪМУРИЙ НАЗОРАТ ТИЗИМИНИНГ ИНСТИТУЦИОНАЛ ТРАНСФОРМАЦИЯСИ ВА УНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ЎРНИ //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 30. – С. 119-126.

10. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич, and Ҳамидалиев Асадбек Жасур. "БОЗОРЛАР ҲУДУДИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИ ТИЗИМИНИНГ ТАШКИЛИЙ-ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ." Научный Фокус 3.30 (2025): 152-162.

11. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич. "ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ИЖТИМОЙ ПРОФИЛАКТИКА ОБЪЕКТЛАРИ БИЛАН ИШЛАШ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ИНСТИТУЦИОНАЛ АСОСЛАРИ." Научный Фокус 3.30 (2025): 184-190.

12. Атажанов Ў. М. и др. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ БОЗОР ОБЪЕКТЛАРИДАГИ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ЗАМОНАВИЙ УСУЛЛАРИ //Научный Фокус. – 2025. – Т. 3. – №. 30. – С. 163-171.

13. Атажанов, Ўткир Маматсалаевич. "ҲАЁТГА ҚАРШИ ЖИНОЯТЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИНГ КРИМИНОЛОГИК САБАБЛАРИ ВА МАХСУС ПРОФИЛАКТИК ТАЪСИР ЙЎНАЛИШЛАРИ." Научный Фокус 3.30 (2025): 191-197.

14. Атажанов Ў. М. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ ЖАМОАТ ХАВФСИЗЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАР //World scientific research journal. – 2023. – Т. 12. – №. 2. – С. 81-89.

15. Атажанов Ў. Шаҳар ҳудудида жамоат хавфсизлигини таъминлаш бўйича профилактика инспектори фаолиятини ҳуқуқий тартибга солишнинг бугунги ҳолати ва ўзига хос хусусиятлари //Актуальные вопросы обеспечения прав женщин и предотвращения насилия в семье в Узбекистане. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 24-30.

16. Майор А. Ў. М. ИЧКИ ИШЛАР ОРГАНЛАРИ ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ МАХАЛЛА ФУҚАРОЛАР ЙИҒИНЛАРИДАГИ ҲИСОБОТ БЕРИШ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ ТАҲЛИЛИ //Journal of new century innovations. – 2022. – Т. 11. – №. 6. – С. 117-121.

17. Атажанов, У. М. (2025). ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ВЗАИМОСВЯЗИ ЦИФРОВОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ И ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНСПЕКТОРОВ ПРОФИЛАКТИКИ ПО ОРГАНИЗАЦИИ И КООРДИНАЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА. JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH, 8(5), 127-135.

18. Ганиев Ф. Т., Давлетов Ф. О. У. РАБОТА ИНСПЕКТОРА ПРОФИЛАКТИКИ С БЕЗНАДЗОРНЫМИ И БЕСПРИЗОРНЫМИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМИ В

РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ПРОБЛЕМЫ И ПРОБЕЛЫ НА ПРАКТИКЕ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 1. – №. 16. – С. 179-182.

19. Адхамов, Зафар Акбарович. "ШАХСЛАРНИ ЗЎРАВОНЛИК ХУЛҚ-АТВОРИНИ ЎЗГАРТИРИШ БЎЙИЧА ТУЗАТИШ ДАСТУРИДАН ЎТКАЗИШДА ДИНИЙ УЛАМОЛАР БИЛАН ҲАМКОРЛИКНИНГ АҲАМИЯТЛИ ЖИҲАТЛАРИ." THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY 2.20 (2024): 114-117.

20. Адхамов, З. А. (2025). ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРЛАРИНИНГ НАЗОРАТ-ЛИЦЕНЗИЯ ҚОЙДАЛАРИГА РИОЯ ЭТИЛИШНИ ТАЪМИНЛАШ ФАОЛИЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ. Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(2-2), 165-172.

21. Мустофақулов Б. А. Ў., Шодмонов Д. Э. Ў. ПРОФИЛАКТИКА ИНСПЕКТОРИНИНГ ПАТРУЛ-ПОСТ ХИЗМАТИ ВА ЖАМОАТ ТАРТИБИНИ САҚЛАШ БЎЛИНМАЛАРИ БИЛАН ЎЗARO ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2025. – Т. 2. – №. 4. – С. 47-51.